

ПОЛЬСЬКА ВІЗІЯ ІСТОРИЧНОГО МИСЛЕННЯ: АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ КЛАСИЧНОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

Рецензія на книгу: Вжосек В. *Про історичне мислення* (Бидгощ, 2009)¹

Польська історична наука завжди відзначалася актуальністю й оригінальністю підходів до вивчення як конкретних історичних явищ і процесів, так і методологічних питань історичного пізнання. В другому випадку прикладом можуть слугувати наукові дослідження знаного польського історика Єжи Топольського (Jerzy Topolski) [1] і представників його школи, зокрема з Познанського університету імені Адама Міцкевича [2]. Особливо хочемо зацентувати увагу Читача на ґрунтовних теоретико-історичних працях керівника закладу методології історії та історії історіографії професора Войцеха Вжосека (Wojciech Wrzosek) [3].

Оригінальним і науково значимим продовженням його досліджень стала нова монографія «Про історичне мислення» (*O myśleniu historycznym*) [4]. Надзвичайно влучним епіграфом до неї можуть слугувати слова самого В. Вжосека, подані на звороті обкладинки. Автор, зокрема, відзначив: «*Все, що знаємо, що переживаємо і що тлумачимо як минуле, яке знаходиться в історіографії, береться з досвіду мислення про нього, а не з нього самого*». При цьому він підкреслив, що головною темою його пошуків є «*віднайдення причин мисленневих, що стоять за дослідницькими (пізнавальними) актами, які здійснює історик. Якщо говорити просто, йдеться про відповідь на питання, як історик мислить, оскільки так, а не інакше, уявляє собі досліджуваний світ, поглиблює його і подає висновки своїх міркувань в окреслений спосіб*» [4, с. 7].

Монографічна праця В. Вжосека має завершену структурно-логічну схему, яка дозволяє прослідкувати від початку і до кінця захоплюючого викладу головну авторську думку. Вона підпорядкована реалізації основної дослідницької мети – розпізнати, «*які мисленневі засади стоять за історією, як дослідницькою практикою, та історіографією, як гарантованим способом презентації і подачі її результатів*» [4, с. 7].

Звідси, вповні резонно, книга «Про історичне мислення», окрім вступної та висновкової частини і списку використаної літератури, включає три змістовних розділи. Перший присвячений культурному підходу як моделі історичного мислення і

дослідження. У другому В. Вжосек зосередився на аналізі трьох аспектів історичного мислення – культурного, метафоричного і оказіонального (випадкового, нерегулярного) [4, с. 60]. Нарешті, найбільший за обсягом і доволі розлогий структурно третій розділ розкриває різні сторони й образи історичного мислення.

На нашу думку, в контексті дослідження процесу історичного мислення знаний польський історик порушив кілька важливих теоретико-методологічних проблем. Пошук шляхів їх розв'язання – це, насамперед, і є те новаторське, що характеризує і вирізняє з-поміж інших монографію В. Вжосека.

Перша проблема – роль культурного чинника в історичному мисленні та дослідженні. На думку самого автора книги, культурна складова виступає у якості моделі історичного мислення і дослідження. Також у цьому контексті звертаємо увагу на той факт, що «*мова досліджуваної культури визначає пізнавальні рамки дослідження та межі культурного підходу і встановлює певну відносність пізнання*» [4, с. 24].

Друга – історичне мислення має три визначальні складові – культурну, метафоричну і оказіональну. В. Вжосек висловив і обґрунтував тезу, «*що не існує просто аксіологічний історичний дискурс*» [4, с. 29]. Насправді він є «*витвором історичного мислення, який використовують деякі історики*» [4, с. 29].

Третя – контекст стилів історичного мислення про релігійні явища. В цьому плані важливо розуміти насамперед те, що наукова історична візія релігії перебуває в постійному діалозі з позанауковими [4, с.65]. Водночас, «*великим досягненням історичного пізнання є спрямування уваги істориків на мислення людей у минулому*» і, насамперед, «*системи думки, сукупність переконань і цінностей, ментальні структури, колективну свідомість і т.п. надіндивідуальні риси мінливої мисленневої дійсності або культури в прийнятному мною розумінні цього поняття*» [4, с. 67]. Тобто, автор монографії має на увазі саме релігійне мислення як таке, що не лише дуже сильно ув'язане в культурний контекст, але й справляє безсумнівний вплив на розуміння перебігу, результатів і підсумків історичних подій.

Четверта – розуміння різниці між поняттями «бачити» і «знати». В. Вжосек, і це важливо, виокремлює «*роль наочного свідка в історичних дослі-*

¹ Wrzosek W. *O myśleniu historycznym* / Wojciech Wrzosek. – Bydgoszcz : Epigram, 2009. – 143 s.

дженнях» [4, s. 88], з одного боку. А, з іншого – розглядає значення і вірогідність інформації «безпосереднього свідка» [4, s. 94]. При цьому він пов'язує історіографію з колективною пам'яттю, так як обидві ґрунтуються на «слідах минулого» [4, s. 88]. І саме «ці сліди, які за потреби називаються історичними джерелами, підтримують тяглість пам'яті й історіографії» [4, s. 88]. Свідчення минулого становлять безперечний пункт відліку для формулювання нарративних образів минулого, а також тверде підґрунтя для тяглість колективної пам'яті. Звідси, і на цьому наголошує польський професор, як у випадку історіографії, так і пам'яті, особливу роль відіграють свідки – безпосередні й опосередковані – подій. Услід за Л. Флеком автор монографії підкреслює ключову роль свідка для класичної історіографії: «... незалежно від того, чи джерельною основою історії є опосередкований чи безпосередній свідок, зв'язок усний чи писемний, саме наочність учасника подій становить для класичної історії особливу вагу при підтвердженні достовірності подій, описаних істориком» [4, s. 89].

П'ята – співвідношення класичної і некласичної (неконвенційної) [5] історії науки. Як прибічник першої, В. Вжосек звертає пильну увагу Читача на ту обставину, що «класична, традиційна історія науки прагне концентрувати свою увагу на тому, що становить специфіку наукового пізнання ... вказує на особливість науки, її внутрішніх цілей і засад пізнавального поступу» [4, s. 99]. В такому випадку головна різниця між класичним і некласичним підходами проявляється у ставленні до правди. «Якщо історія науки ґрунтується на її класичному розумінні, яке сприймає правду як цінність понадісторичну, то ... за дійсність, що її пізнає ця наука, визнає ту, яка описана на основі сучасних наукових концепцій і теорій» [4, s. 100], – слушно пише історик.

Шоста – проблема джерела в сучасній історії. Історіографію сучасної історії В. Вжосек вважає «модією і політичною» [4, s. 124]. Разом з тим він дотримується думки, що «перед історіографією найближчих до нас часів не стоїть жодне важче завдання, ніж перед історією віддалених часів» [4, s. 122]. Звід-

си слідує вповні логічний висновок польського вченого і з приводу практичної відсутності різниці між пізнанням, а отже й історичними джерелами минулого і сучасного. «Наскільки найближче минуле затуляє доступ до себе міцніше, ніж віддалене минуле, справа дискусійна. З перспективи пізнавальної, тобто з перспективи історіографії, не бачу принципової різниці» [4, s. 122], – читаємо в монографії.

Насамкінець не можемо не привернути увагу Читача до ще однієї надзвичайно принципової авторської позиції. Вона стосується того, що в жодному випадку історичне мислення, увесь хід історичного пізнання і, відповідно, історіографічний процес не дають можливості встановити повну або абсолютну історичну правду. Звідси, очевидно, не може бути і жодної монополії на таку правду. На наш погляд, В. Вжосек вповні резонно пише: «Від жодної історіографії не слід очікувати остаточної, універсальної або абсолютної правди. Не можна очікувати, що історіографія зреконструє світ таким, яким він був, або хоч би покаже події такими, якими вони були... Таким чином, образ того світу, який дає нам історіографія, то тільки мисленнєвий його образ і його мовний запис» [4, s. 123]. Отже, історичне мислення лише відображає певний допустимо можливий світ минулого, який можна досліджувати, в тому числі за допомогою хоча б історичних джерел.

Загалом, монографія професора В. Вжосека в контексті дослідження різних сторін історичного мислення порушує низку актуальних проблем теоретико-методологічного плану. Пошук і варіанти відповідей автора, на наш погляд, привернуть увагу істориків – як класичного/традиційного, так і некласичного/неконвенційного підходів – до вивчення нових аспектів історичного пізнання. З огляду на актуальність наукової проблематики і низку міркувань новаторського плану монографічне дослідження «Про історичне мислення» становить насамперед фаховий міждисциплінарний інтерес і буде корисним історикам, філософам, релігієзнавцям, культурологам, а також спеціалістам у галузі розробки й аналізу методів і методології наукового пізнання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Topolski J. Teoria wiedzy historycznej / Jerzy Topolski. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1983; Topolski J. Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej / Jerzy Topolski. – Warszawa : Rytm, 1996.
2. Див., напр.: Domańska E. Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach. Wyd. II poprawione i uzupełnione / Ewa Domańska. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2005; Domańska E. Historie niekonwencjonalne. Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce / Ewa Domańska. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2006.
3. Wrzosek W. Historia – Kultura – Metafora. Powstanie niklasycznej historiografii / Wojciech Wrzosek. – Wrocław : Wydawnictwo Leopoldinum, 1995; Wrzosek W. Imputacja kulturowa jako fundament myślenia historycznego / Wojciech Wrzosek // Historia – Pamięć – Tożsamość. Postaci upamiętniane przez współczesnych mieszkańców różnych części Europy / pod red. M. Kujawskiej, B. Jewsiewickiego. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2006.
4. Wrzosek W. O myśleniu historycznym / Wojciech Wrzosek. – Bydgoszcz : Epigram, 2009. – 143 s.
5. Domańska E. Historie niekonwencjonalne. Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce / Ewa Domańska. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2006.